

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.091.3[373.5:811.161.2]

Н.М. Дика

ORCID id 0000-0003-1385-5027

МОВНА ОСОБИСТІТЬ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ АСПЕКТ

Автором висвітлено мовну особистість вчителя-словесника як ключове поняття усіх сфер пізнання людини; проаналізовано різні концепції і підходи до тлумачення мовної особистості, які пов'язані з інтердисциплінарністю цього поняття; обґрунтовано основні засади становлення поліфункціональності мовної особистості; з'ясовано доцільність урахування загальних лінгводидактичних особливостей формування мовної особистості, орієнтації на комплексний розвиток усіх її складових компетентностей.

Ключові слова: мовна особистість, компетентність, лексикон, прагматикон, семантикон, рівень мовної правильності, рівень комунікативної досконалості.

© Дика Н.М., 2017

Вступ. Мовна освіта — фундамент пізнавально-творчої діяльності особистості. Особливою умовою сьогодення є не теоретизація процесу навчання, а формування так званих соціальних навичок (англ. “soft skills”). Нині не може бути багатовідсоткового розриву між фактами: «Я володію навичками XXI ст.», «Я формую їх у тих, кого навчаю». Тому запропонована міністром освіти і науки Лілією Гриневич концепція нової української школи спрямована на надання тих компетентностей, які будуть потрібні сучасній людині у XXI ст., а це потребує реформування змісту освіти, трансформації держстандартів.

Загальноосвітній школі необхідні сучасні вчителі-словесники, які здатні ефективно працювати в умовах глобалізації наукової інформації, втілювати інноваційні технології в освітній процес та постійно прагнуть до професійного самовдосконалення і самореалізації.

Мета статті: висвітлення специфіки реалізації поняття «мовна особистість» в інтердисциплінарному аспекті.

Поняття «мовна особистість». Нині дослідники різних галузей (психології — О. Анісімов, І. Семенов, Ю. Степанов та ін.; філософії — В. Біблер, І. Ладенко, О. Спіркін та ін.; лінгвістики — Ю. Караулов, В. Карасик, С. Єрмоленко, Л. Мацько, Ф. Бацевич та ін.; лінгводидактики — А. Богущ, О. Горошкіна, Л. Мамчур, М. Пентилюк,

О. Семенов та ін.; педагогіки — О. Комар, В. Краєвський, В. Сластьонін, О. Савченко та ін.) дедалі частіше звертаються до тлумачення поняття мовної особистості, що засвідчує намагання сучасної науки крізь призму мовної особистості виокремити феноменальність людини.

Особистісну орієнтацію освіти визначають як основоположну в сучасній школі вчені І. Бех, С. Гончаренко, О. Леонт'єв, А. Богущ, С. Рубінштейн, С. Сисоєва, В. Семиченко, І. Зязюн, В. Кремень та ін. У їхніх працях висвітлюється мовна особистість як основа формування й розвитку людини.

Зокрема, у філософії освіти і педагогічній науці поняття особистості констатується як «інноваційна знаннева людина», тобто людина, знання якої є органічною, сутнісною складовою її особистості, що «визначає її поведінку і характер дій» (Кремень В.Г., 2007, с. 13-14).

Соціологічна наука розглядає мовну особистість як суб'єкта суспільних відносин, у тому числі з боку впливу на неї і на її соціально-культурну діяльність мовної культури національно-соціальної групи, до якої належить особистість (Іваницька М.Л., 2012, с. 152).

У психології мовна особистість трактується як сукупність пізнавальних, емоційних та мотиваційних властивостей, що забезпечують мовну компетентність людини як носія певного націо-

нально-культурного простору. Л. Засекіна вважає мовною особистістю суб'єкта, мова якого найповніше відтворює культурну спадщину свого народу, що виявляється у вербальних та екстралінгвальних елементах комунікації, мовних стереотипах, правилах етикету (Засекіна Л.В., 2007).

Поняття мовної особистості у лінгвістиці і лінгвокультурології ґрунтовно висвітлено в працях Ф. Бацевича, В. Карасика, Ю. Караулова, Є. Єрмоленко, Л. Мацько, Л. Струганець та інших науковців. Сучасна лінгвістика пропонує різні погляди і підходи до аналізу мовної особистості, які визначають основну складову цього поняття (див. рис. 1).

ПОГЛЯДИ І ПІДХОДИ	НАУКОВЦІ
<ul style="list-style-type: none"> • полілектна та ідеолектна особистості • елітарна мовна особистість • семіологічна особистість • російська мовна особистість • мовна і мовленнєва особистості • мовна особистість західної і східної культур • словникова мовна особистість • емоційна мовна особистість • комунікативна мовна особистість 	<ul style="list-style-type: none"> • С. Ворчakov • О.Сиротініна, Т. Кочеткова • А. Баранов • Ю. Караулов • Ю. Прохоров, Л. Клобукова, В. Маслова, В. Красних • Т. Снітко • В. Карасик • В. Шаховський • К. Седов, С. Сухих

Рис. 1. Погляди і підходи науковців до аналізу поняття мовної особистості

Традиційно в лінгвістиці науковці орієнтуються на трирівневу модель мовної особистості, розроблену Ю. Карауловим (див. рис. 2).

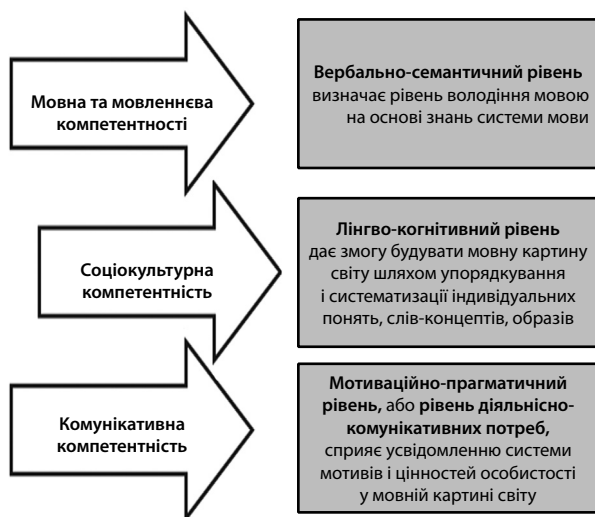

Рис. 2. Рівні володіння мовою (за Ю. Карауловим)

Вважаємо, що мовна особистість — поняття багатоаспектне, а тому для успішного її формування враховуємо усі структурні елементи. В. Карасик (Карасик В., 2002, с. 70) до найваж-

ливіших аспектів мовної особистості відносить наведені на рис. 3.

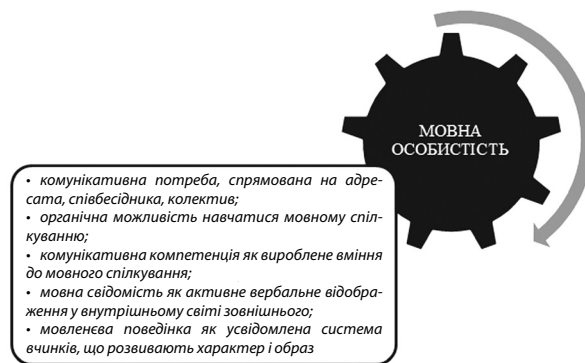

Рис. 3. Аспекти поняття «мовна особистість» (за В. Карасиком)

Мовна особистість, за концепцією Л. Мацько, — це узагальнений образ носія мовної свідомості, національної мовної картини світу, мовних знань, умінь і навичок, мовних здатностей і здібностей, мовної культури і смаку, мовних традицій і мовної моди (Мацько Л.І., 2009, с. 27). Основними складовими мовної особистості, на думку дослідниці, є наведені на рис. 4.

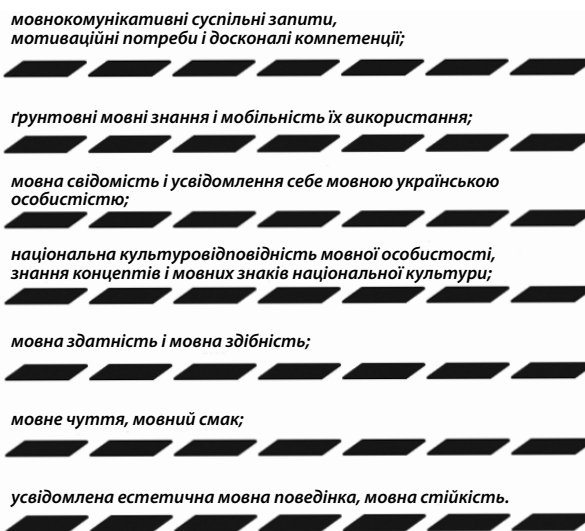

Рис. 4. Основні складові мовної особистості (за Л. Мацько)

Процес становлення і розвитку мовної особистості проходить послідовно й безпосередньо пов'язаний з розвитком інтелектуальних здібностей людини. «Формування мовної особистості — це постійний і тяглий (не фрагментарний), синестезійно-синергетичний процес, у якому домінують когнітивно-інтелектуальні та креативно-діяльнісні чинники», — наголошує Л. Мацько (Мацько Л.І., 2009, с. 33). Дослідниця

вказує на наявність кількох рівнів розвитку мовної особистості (див. *рис. 5*). Кожен із них відображає ступінь оволодіння мовою та ступінь інтелектуально-духовного зростання людини.

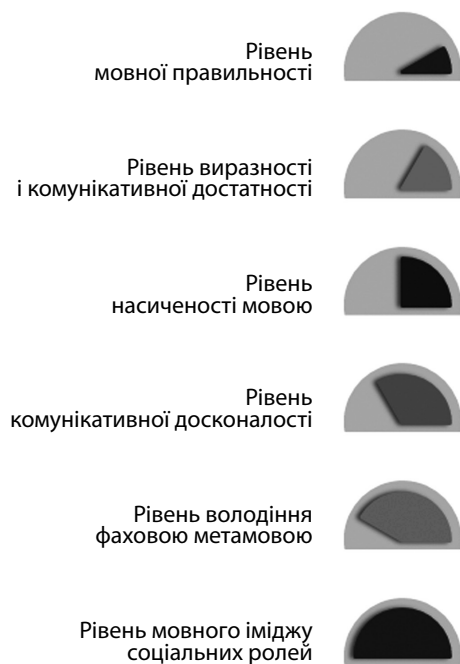

Рис. 5. Рівні розвитку мовної особистості (за Л. Мацько)

До структурних компонентів мовної особистості В. Маслова відносить світоглядний і ціннісний як базові для формування національного характеру, а також культурологічний, який полягає у засвоєнні загальнолюдської й національної культури. Ці компоненти визначають глибинне й індивідуальне, притаманне особистості, висловлюване через види її діяльності, найважливішою з яких є мовленнєва (Маслова В.А., 2001, с. 119). Рівневу структуру формування мовної особистості умовно можна розширивати на такі пласти: лексикон і граматикон, прагматикон, семантикон (див. *рис. 6*).

К. Іванцова зауважує, що використання терміна «мовна особистість» у контексті лінгводидактики й психолінгвістики, стилістики, художнього мовлення й лінгвокультурології, комунікативної лінгвістики та лінгвоперсоналогії — свідчення неабиякої затребуваності звернення до людського чинника в мові, маркування антропологічного ракурсу досліджень (Іванцова К.В., 2010, с. 26).

Дослідження мовної особистості потребує, на думку К. Седова, виділення критеріїв для класифікації типів і різновидів мовленнєвої поведінки людини. Необхідно прослідкувати зв'язок між особистісними психологічними характеристиками людини, факторами, що впливають на її

становлення (сім'я, її вплив тощо), та її дискурсивною поведінкою (Седов К.Ф., 2004, с. 15).

Рис. 6. Рівнева структура формування мовної особистості

Інтеграційні процеси в мовній освіті дають можливість обґрунтувати систему міждисциплінарних і внутрішньопредметних зв'язків, побудованих на спільних сучасних ідеях і поняттях. Виокремлення в змісті кожної дисципліни спільного матеріалу дає змогу використовувати його як засіб засвоєння спільного суттєвого, що становить підґрунтя певної науки.

Професія суттєво впливає на формування мовної особистості, а також породжує певні очікування оточення з приводу поведінки індивіда в тій чи іншій ситуації спілкування. Приміром, сучасний учитель-словесник у процесі фахової підготовки опановує такі ключові компетентності: мовну, мовленнєву, предметну, прагматичну, комунікативну, фольклорну і літературну, культурознавчу, педагогічну, методичну. Формування мовної особистості полягає не тільки у здобутті людиною певних знань, умінь і навичок, але й у самовихованні, самовдосконаленні, що виражається в прагненні та вмінні мовців спілкуватися рідною та іншими мовами, у систематичній, послідовній, наполегливій роботі над вдосконаленням власного мовлення.

Мовна особистість сучасного вчителя — явище багаторівнєве, різнопланове, під час вивчення якого слід враховувати як власне лінгвістичні, так і екстралінгвальні фактори. У процесі розвитку мовної особистості сучасного вчителя-словесника варто звертати увагу на рівні його дискурсивної реалізації: ґрунтовність, глибинність знань, обізнаність, оригінальність і творчість у процесі наукового мовомислення, лінгвокреативність у творенні власних текстів, добір складної, широко і вузькопрофільної термінології, вміння дискутувати і доводити власну думку.

Сучасний вчитель-словесник повинен не лише володіти ґрунтовними знаннями, мати сформовані вміння і навички, але й, найголовніше,

уміти застосовувати їх у професійній діяльності, швидко реагувати на зміни в науці та інноваційних технологіях.

Висновки. З огляду на зазначене вище фахова підготовка сучасного педагога потребує освіченої особистості майбутнього вчителя, формування у нього професійно значущих знань

та умінь, здатності до новаторства, творчості, самореалізації. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в послідовній роботі над розвитком мовної особистості вчителя-словесника в системі неперервної педагогічної освіти та розробленні дистанційних курсів і тренінгів для навчання.

ДЖЕРЕЛА

1. Дика Н.М. Реалізація концепту мовної особистості у сучасній лінгводидактиці / Н.М. Дика // Педагогічний процес: теорія та практика. — 2016. — № 2. — С. 32–36.
2. Засекіна Л.В. Мовна особистість у сучасному соціальному просторі / Л.В. Засекіна // Соціальна психологія. — 2007. — № 5 (25). — С. 82–90.
3. Иваницова Е.В. О термине «языковая личность»: истоки, проблемы, перспективы использования // Вестник Томского государственного университета. — 2010. — № 4 (12). — С. 24–32.
4. Іваницька М.Л. Структура мовної особистості перекладача художньої літератури як інтердисциплінарна категорія / М.Л. Іваницька // *Studia linguistica*. — 2012. — Вип. 6 (2). — С. 151–158.
5. Карасик В.И. Язык социального статуса / В.И. Карасик. — М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. — 334 с.
6. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. — 6-е изд. — М.: Изд-во ЛКИ, 2007. — 264 с.
7. Кремень В.Г. Якісна освіта і нові вимоги часу / В.Г. Кремень // Педагогічна і психологічна науки в Україні: в 5 т. — К.: Педагогічна думка, 2007. — Т. 1. — С. 11–24.
8. Маслова В.А. Лингвокультурология / В.А. Маслова. — М.: Академия, 2001. — 208 с.
9. Мацько Л.І. Українська мова в освітньому просторі: навч. посіб. для студ.-філол. освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» / Л.І. Мацько. — К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. — 607 с.
10. Седов К.Ф. Дискурс и личность. Эволюция коммуникативной компетенции. — М.: Лабиринт, 2004. — 320 с.
11. Bates E., Devescovi A., D'Amico S. Processing Complex Sentences: A Cross-Linguistic Study / E. Bates, A. Devescovi, S. D'Amico // *Language and Cognitive Processes*, 1999, № 14 (1), 69–123. — DOI: 10.1080/016909699386383.

Дикая Н.М.

ЯЗЫКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ: МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЙ АСПЕКТ

Автор рассматривает языковую личность учителя-словесника как ключевое понятие всех сфер познания человека; анализирует различные концепции и подходы к толкованию языковой личности, связанные с интердисциплинарностью этого понятия; обосновывает основные принципы становления полифункциональности языковой личности; определяет целесообразность учета общих лингводидактических особенностей формирования языковой личности, ориентации на комплексное развитие всех ее составляющих компетенций.

Ключевые слова: языковая личность, компетентность, лексикон, прагматикон, семантикон, уровень языковой правильности, уровень коммуникативного совершенства.

N. Dyka

LINGUISTIC PERSONALITY: MULTIDISCIPLINARY ASPECT

The author highlights the linguistic personality of the teacher-linguist as a key concept in all spheres of human cognition; analyses different concepts and approaches to the interpretation of linguistic personality associated with the multidisciplinary of this concept. Great attention is paid to the main principles of multifunctional linguistic personality development, it is found out the feasibility of accounting lingvodidactic common features of linguistic personality development, focus on the comprehensive development of all its competencies. It is emphasised the fact that the formation of linguistic personality depends on many factors.

Key requirement is to prepare a competent person with the appropriate level of linguistic competence based on a system of knowledge of the language, units of language at all levels (phonetic, lexical, derivational,

morphological, syntactic) that are used as building material for the generation and detection of expression and rules handling them. Students acquiring linguistic system, form speech skills, linguistic concepts, improve the culture of language and speech.

Considering linguistic identity, we unwittingly immerse in the history of language, exploring issues of intellectual development of the individual in terms of language and its emotional aspects, which is spirituality in the broadest sense, the question of interpersonal communication etc. Accordingly, exploring this theme, it is necessary to work not only with linguistic sources, but also literature on history, sociology, psychology, ethnography and other social sciences, as in the individual overlapping interests of all the human sciences.

Work on the formation of linguistic personality in the study of grammar should be systematic, coherent, structural and based on a study in the unity of language units, rules of their functioning and the process implementation of language units in speech aspects, as well as enhancing internal reserves of students, their thinking and obtained knowledge.

Language personality is a complex system, so its formation depends on many factors and impacts on its functioning. It is examined the basic principles of polyfunctionality development of linguistic personality, found out feasibility of accounting of the main linguodidactic features of linguistic personality development, focus on comprehensive development of all its components competencies.

Key words: *linguistic personality, competence, lexicon, pragmatics, semantics, level of linguistic correctness, level of communication excellence.*

Стаття надійшла до редакції 20.11.2016

Прийнято до друку 24.11.2016